Seminarieövningar för hantering av utbrott

Här ger Livsmedelsverket vägledning om hur kraven i lagstiftningen kan uppnås. Vägledningen är inte bindande och utesluter inte andra sätt att uppfylla kraven.

För att snabbt och effektivt kunna hantera smittoutbrott i foder- och livsmedelskedjan är det bra att regelbundet öva tillsammans med övriga berörda myndigheter. Som stöd för det kan man beställa övningsscenarier från en tidigare nationell övningsserie från Livsmedelsverket.

Vikten av att öva

Det primära syftet med att utreda mikrobiologiska sjukdomsutbrott är att identifiera och eliminera smittkällan, för att förhindra ytterligare sjukdomsfall. Att fastställa smittkällan är också av stor betydelse i ett längre perspektiv, då det synliggör risker och därigenom skapar bättre förutsättningar för att förebygga och hantera framtida utbrott. Vid pågående utbrott är tiden en avgörande faktor. En effektiv utredning förutsätter därför att alla inblandade aktörer har god kännedom om när och hur de ska agera – både individuellt och i samspel med andra.

Utmaningen ligger i att utbrott sällan följer ett förutbestämt mönster. Utredningar kan involvera olika aktörer och personal, och ofta uppstår oväntade och mindre välbekanta situationer. Mer omfattande eller ovanliga utbrott kan dessutom öka komplexiteten ytterligare. Ett sätt att stärka beredskapen och förbättra möjligheterna till en effektiv hantering är att i förväg öva på utbrottssamverkan – gärna genom scenarier som inkluderar situationer där tidigare erfarenheter pekat på oklarheter och svårigheter.

Seminarieövningar

Att övning är viktigt för att upprätthålla, identifiera brister och sårbarheter samt vidareutveckla en verksamhet, så att den fungerar så effektivt som möjligt i skarpa situationer. En seminarieövning är ett kraftfullt verktyg för att i grupp analysera problemställningar och diskutera lösningar i en teoretisk miljö. Där ges deltagarna möjlighet att fördjupa sig i olika frågor och utbyta perspektiv, synpunkter och idéer. I en seminarieövning leds deltagarna av en övningsledning som guidar diskussionerna utifrån ett specifikt händelseförlopp eller en viss frågeställning. Formatet är flexibelt och kan anpassas till både enklare övningar där ett mindre antal deltagare från samma profession fokuserar på en avgränsad fråga – och mer komplexa övningar som involverar flera sektorer, yrkesgrupper och funktioner i samverkan. Seminarieövningar är därför särskilt väl lämpad för att öva och utveckla samverkan vid sjukdomsutbrott.

Exempel på användningsområden av seminarieövningar:

- Förtydliga roller och ansvar, samt utveckla arbetsmetoder, prioriteringar och samverkan mellan olika aktörer.
- Identifiera och analysera specifika risker och sårbarheter.
- Testa och utvärdera befintliga rutiner, planer och/eller strategier.
- Identifiera och analysera potentiella utmaningar i samarbetsprocesser.
- Bearbeta redan identifierade problem i samverkansarbete
- Höja kunskapsnivån och introducera ny personal inom området

Planering inför en seminarieövning

Oavsett omfattning kräver en seminarieövning tre grundläggande komponenter: en övningsledning, övningsdeltagare och ett övningsscenario som övningen utgår från. Vid mindre övningar kan scenariot vara relativt enkelt och fokusera på en avgränsad frågeställning eller situation som behöver bearbetas eller testas. Förberedelsearbetet är då ofta mindre tidskrävande och kan med fördel genomföras av en eller ett par personer – gärna samma personer som senare leder övningen. Större seminarieövningar, exempelvis sådana som omfattar ett helt utbrottsförlopp med flera inblandade aktörer, kräver däremot mer omfattande planering. I dessa fall kan det behövas betydande insatser för att utveckla ett relevant och trovärdigt

scenario. Det är då en fördel om representanter från de aktörer som ska övas deltar i framtagandet. På så vis ökar chanserna att scenariot upplevs som verklighetsnära och anpassat till övningsdeltagarnas erfarenhetsnivå.

En utförlig vägledning för planering av övningar återfinns på Myndigheten för civilt försvars (MCFs) webbplats. Där finns även ett särskilt metodhäfte som fokuserar på utformning och planering av seminarieövningar:

Övningsvägledning: Grundbok – Introduktion till och grunder i övningsplanering

Övningsvägledning: Metodhäfte – Seminarieövning

Eftersom det kan vara både tids- och resurskrävande att ta fram ett scenario för en större utbrottsövning, kan det vara ett alternativ att utgå från redan existerande scenarier som inspiration eller som grund.

Svenska övningsscenarier

Ett effektivt sätt att förenkla arbetet med att utveckla eller anpassa ett övningsscenario är att använda redan framtagna scenarier som specifikt fokuserar på svensk utbrottssamverkan. Under perioden 2021–2024 genomfördes det MSB-finansierade projektet ”Myndighetsgemensamma beredskapsövningar för hantering av allvarliga mikrobiologiska kriser i foder- och livsmedelskedjan”. Inom ramen för projektet togs scenarier fram för tre större utbrottsövningar. Dessa övningar är utformade av – och riktade till – sektorerna djurhälsa, humanhälsa och livsmedelssäkerhet, och kan användas på såväl nationell som regional och lokal nivå. Varje övning är designad för att genomföras på plats under två hela arbetsdagar och består av en serie inspel, där varje delmoment är riktat till en eller flera aktörer och/eller funktioner. Scenarierna kan användas i sin helhet vid mer omfattande övningar, men fungerar också som ett flexibelt underlag för mindre övningar genom att enskilda delar plockas ut och anpassas till specifika frågeställningar. Oavsett tillvägagångssätt kan viss anpassning krävas för att möta de unika behov som finns hos den aktuella övningsgruppen.

Via e-postadressen nedan går det att beställa de tre övningsscenarierna, samt ett fjärde scenario som togs fram i samband med lanseringen av handbok för utredning av utbrott:

- Smittskydd@slv.se

Övningsscenarier från andra länder

Internationellt finns även tillgängligt material bland annat från EFSA och ECDC, samt i viss mån från enskilda länder som har valt att offentliggöra övningsscenarier. En begränsning med många av dessa är att de ofta bygger på andra övervakningssystem och en myndighetsstruktur som skiljer sig från den svenska. Trots det är de grundläggande frågeställningarna och problemen ofta fortsatt relevanta för övning av utbrottssamverkan i en svensk kontext, både på nationell och regional/lokal nivå. Genom att anpassa materialet och lägga till aspekter utifrån egna identifierade behov, kan man således ändå dra stor nytta av denna typ av scenarier.

Genomförande av en seminarieövning

För att en övning ska genomföras på ett framgångsrikt sätt krävs en fungerande övningsorganisation. Vid mindre övningar kan denna organisation bestå av ett fåtal personer, där varje individ ofta innehar flera roller. Större övningar kan däremot behöva en mer omfattande organisation, där flera personer har liknande eller mer specialiserade ansvarsområden. Oavsett omfattning är det en stor fördel om samtliga i övningsledningen är väl insatta i övningsscenariot och är beredda att, utifrån sina respektive roller, aktivt bidra till att övningen genomförs enligt syftet och förs i önskad riktning.

Nyckelroller vid övningar

Övningsledare

Övningsledaren har det övergripande ansvaret för att övningen genomförs enligt plan, att deltagarna följer givna direktiv samt att övningen fortlöper på ett sätt som möjliggör att målen uppnås. Vid seminarieövningar fungerar övningsledaren ofta även som spelledare eller moderator. I den rollen ansvarar hen för att presentera inspel, leda diskussionerna och ställa relevanta frågor till deltagarna för att stimulera reflektion och lärande. Om övningen är mer omfattande kan övningsledarskapet med fördel delas mellan två personer

som tillsammans koordinerar övningen och driver den i rätt riktning.

Lokala övningsledare

Vid större övningar kan det vara fördelaktigt att dela in deltagarna i mindre grupper. Detta främjar djupare diskussioner och reflektion kring hur olika frågor och situationer bör hanteras. Gruppindelningen kan anpassas efter behov och till exempel baseras på deltagarnas yrkessektor eller yrkeskategori. Precis som övningen i sin helhet kräver även gruppdiskussionerna struktur och vägledning. Därför behövs lokala övningsledare – personer som kan moderera samtalen, ställa relevanta frågor och se till att diskussionerna hålls i linje med övningens övergripande syfte och mål.

Lokala övningsledare bör både ha expertkunskap inom det aktuella ämnesområdet och vara väl förtrogna med övningsscenariot. Flera lokala övningsledare kan utses per grupp om så behövs.

Gruppdiskussionerna följs alltid av en gemensam genomgång i plenum, där varje grupp presenterar sina slutsatser och hur de valt att agera utifrån den givna situationen. Detta ger möjlighet till tvärsektoriellt lärande och ökad förståelse för andra aktörers perspektiv.

Övningsutvärderare

Utvärdering är en central del av varje övning och syftar till att identifiera vad som fungerar väl i samverkan – och vad som behöver förbättras. För att möjliggöra en meningsfull utvärdering krävs att tydliga mål definieras i förväg, i linje med övningens övergripande syfte. En utvärderingsledare ansvarar för att bedöma i vilken utsträckning övningens mål har uppnåtts.

Vid större övningar där deltagarna är indelade i grupper behöver utvärderingsledaren stöd av lokala övningsutvärderare. Dessa följer gruppdiskussionerna och observerar deltagarnas beslut och agerande under övningens gång. Det är avgörande att målen är konkreta och mätbara så att de kan följas upp löpande under övningen. Efter övningen är det viktigt att alla deltagare – såväl övningsledning som övade – får möjlighet att lämna sin återkoppling genom en utvärderingsenkät. I denna kan de bland annat bedöma i vilken grad övningens mål har uppnåtts samt ge synpunkter på det praktiska genomförandet. Detta ger värdefull information om vad som fungerade bra och vad som kan förbättras inför framtida övningar.

Utvärderingsledaren ansvarar, tillsammans med övrig övningsledning, för att sammanställa en utvärderingsrapport. Rapporten bör delas med alla deltagare och kan ligga till grund för olika typer av uppföljningsaktiviteter – såsom riktade utbildningsinsatser, nya övningar eller justeringar i rutiner och arbetssätt hos de inblandade organisationerna.

Senast uppdaterad 25 november 2026 Ansvarig grupp ROR_LH